

Gąsiorowska, Natalia

W sprawie nauczania historii społeczno-gospodarczej w szkole zawodowej

Przegląd Historyczny 31/1, 40-49

1933-1934

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

5. NATALJA GĄSIOROWSKA.

W SPRAWIE NAUCZANIA HISTORJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ W SZKOLE ZAWODOWEJ.

Współczesne życie gospodarcze wymaga armji odpowiednio wykształconych pracowników t. zw. zawodowych, którym stawia poważne i trudne zadanie do spełnienia: mają oni nietylko odpowiedzieć potrzebom chwili bieżącej w zakresie usprawnienia aparatu gospodarczego, ale przyczynić się do podniesienia ogólnego poziomu, przyspieszenia rozwoju społeczno - ekonomicznego kraju, pracować nietylko dla terażniejszości ale i dla przyszłości.

W społeczeństwie polskiem, o przeszłości gospodarczej prze-ważnie wiejskiej, chłopskiej i szlacheckiej, wynikające z tradycji gospodarstwa zamkniętego, domowego, nałogi i przesady, konserwatyzm społeczno - gospodarczy, stwarzają specjalne trudności dla powszechnego przez ogół zrozumienia współczesnej ekonomiki i struktury społecznej oraz dla przygotowania młodzieży dostatecznie usprawnionej, teoretycznie i praktycznie należycie przysposobionej do pracy w nowych warunkach. Stąd wynika potrzeba, z której zdają sobie dokładnie sprawę sfery miarodajne, zwrócenia szczególnie baczonej uwagi na szkolnictwo zawodowe, natężenia działalności społeczeństwa i przede wszystkim rządu w tym kierunku, wobec dotychczasowego zaniedbania tej dziedziny, w stopniu silniejszym jeszcze niż to ma miejsce w krajach oddawna wielkokapitalistycznych, uprzemysłowionych, o rozległej, dobrze zorganizowanej wymianie.

Szybki rozwój życia gospodarczego wywołuje nietylko ilościowo wzmoczone zapotrzebowanie sił wykwalifikowanych, ale nadto wymaga ciągłego przystosowywania szkolnictwa do nowych potrzeb

i zadań, ewolucji form i treści nauczania. Praca nad organizacją, programami i metodami szkół zawodowych jest u nas w toku, bliżej jednak początku niż końca. W aktualnym stanie rzeczy szkoły zawodowe przedstawiają wielką różnorodność typów, bynajmniej nieustalonych, zróżnicowanych wedle poziomu przygotowania uczniów i specjalizacji, której służą, więc co do poziomu, posiadają (z pominięciem szkolnictwa wyższego) trzy stopnie: w oparciu na 5- 7- lub 10-letniej podbudowie szkoły powszechnej oraz niższych klas gimnazjum, ze względu na kierunek pracy, tworzą zasadnicze typy szkół: rolniczych, przemysłowych, górniczych i handlowych. Poza szkołami, obejmującymi 2 do 4 lat nauczania, istnieją kursy o charakterze ściśle praktycznym, zmierzające do doraźnego zawodowego różnych grup przysposobienia.

Wszystkie kategorie szkół zawodowych mają na celu przygotowanie do pracy gospodarczej, przygotowanie przede wszystkim techniczne, stąd ich charakter utylitarny, stąd też pochodzi, że na t. zw. wykształcenie ogólne zwracana jest w programach nauczania uwaga w słabym stopniu. Programy obejmują kształcenie zawodowe teoretyczne oraz zajęcia praktyczne, dla każdej kategorii szkół zawodowych różne, natomiast kształcenie ogólne we wszystkich typach przedstawia się mniej więcej jednakowo co do doboru przedmiotów, rozmaicie tylko pod względem przeznaczonej na nie ilości godzin. Wśród przedmiotów ogólnokształcących obok nauki języka polskiego przewidywana jest „nauka obywatelstwa“, geografia gospodarcza oraz, nie na kursach, lecz w szkołach, i to nie wszystkich stopni, historia, w niewielkim rozmiarze 1 do 3 godzin.

Różnorodność terenów pracy zawodowej wysuwa potrzebę ustalenia typów pracowników dla różnorodnych funkcji gospodarczych; konkurencja międzynarodowa podnosi wymagania w zakresie sprawności pracy, szerszych i głębszych kwalifikacji fachowych pracowników. Tendencje w powyższych kierunkach widoczne są w nowych projektach rządowych, dotyczących reorganizacji szkolnictwa zawodowego średniego. Przewidują one nauczanie na stopniu gimnazjalnym i licealnym, 3- i 4-letnie, na podstawie szkoły powszechnej 7-letniej (niekiedy i jakgdyby prowizorycznie na jej pierwszym szczeblu) oraz 2- i 3-letnie na podbudowie gimnazjum ogólnokształcącego lub szkoły zawodowej niższego stopnia. Zadaniem szkół zawodowych staje się kształcenie pracowników o odpowiednim przygotowaniu teoretycznym - zawodowym i ogólnym dla różnych działów życia gospodarczego. Poza systematycznym kształceniem zawodowym przewidywane jest przysposobienie, wprowadzające młodzież do zawodu w ciągu rocznego okresu nau-

ki, na podbudowie szkoły ogólnokształcącej różnego stopnia: powszechnej, gimnazjum i liceum, lub zawodowej odpowiedniego stopnia; program szkół przysposobienia nie uwzględnia przedmiotów ogólnokształcących. Projekty ministerjalne biorą pod uwagę także różnego rodzaju doksztalcanie, specjalne kursy dla rozmaitych kategorii pracowników, o charakterze oczywiście wyłącznie już praktycznym.

Reorganizacja ustroju szkolnictwa zawodowego musi pociągnąć za sobą przebudowę programów i metod nauczania, zerwanie z tradycją. Tendencją zdecydowaną programów projektowanych pozostaje jednak wzmocnione jeszcze nastawienie szkoły w kierunku ekonomicznym, ześrodkowanie jej zadań na kształceniu zawodowym, z ograniczeniem ogólnego wykształcenia do minimum najbardziej istotnego. Z tych tendencji wynika, że wykształcenie pozazawodowe powinno być ściśle przystosowane do zasadniczego charakteru szkoły.

Jakie miejsce powinna zająć historia w programie szkół zawodowych, jaką rolę odegrać wykształcenie historyczne w kształceniu zawodowym młodzieży?

Konieczna jest we wszelkiej pracy szkolnej stała rewizja programów i metod nauczania, z tendencją ku przystosowywaniu ich do stanu nauki i do potrzeb życia.

Zadaniem szkoły zawodowej, przygotowującej młodzież do czynnego udziału w życiu gospodarczym, jest nie tylko zapewnić jej sprawność techniczną, ale również zaznajomić ją ze stosunkami współczesnymi społeczno-gospodarczymi, umożliwić zrozumienie struktury gospodarczej, rozbudzić zainteresowania społeczne, poczucie odpowiedzialności obywatelskiej, co jest tem pilniejsze a zarazem łatwiejsze do zrealizowania, że młodzież, usunięta od życia politycznego, od dziecka niemal obserwuje i współdziała z dorosłymi na różnych terenach życia społecznego i gospodarczego.

Współczesne gospodarstwo i społeczeństwo poznać i zrozumieć możemy tylko przez porównanie z ustrojem i życiem społecznym i gospodarczym innych krajów i innych czasów. Jak geografia gospodarcza przedstawia nasz kraj w skali światowej, w związku z innymi jednostkami terytorjalnymi i politycznymi, tak historia społeczno-gospodarcza wykazuje związek między naszą epoką a przeszłością, umożliwiając należyte, mianowicie dynamiczne, poznanie teraźniejszości, zrozumienie jej, jako ogniwa, jako stadium ewolucyjnego, w wielkim procesie historii ludzkiej. Z drugiej strony nastawienie ekonomiczne, zdecydowane dla szkoły zawodowej, może i powinno być zachowane i w zakresie poznawania przeszłości:

wybór materiału naukowego w nauczaniu historii powinien być uzależniony od charakteru szkoły, przystosowany do przedmiotów nauczania.

Co do stanu historii społeczno-gospodarczej, jako nauki, jest ona młoda wprawdzie, ale już dojrzała; świetny jej rozwój, zwłaszcza w epoce powojennej, umożliwia wprowadzenie jej, jako podstawowego przedmiotu w nauczaniu historii na terenie szkoły zawodowej.

Jak przedstawiają się możliwości w zakresie nauczania historii w szkole zawodowej, zgodnie z tendencjami wprowadzonych już w życie lub projektowanych programów oficjalnych?

Historja należy do przedmiotów t. zw. ogólno-kształcących, którym programy udzielają w nauczaniu bardzo mało miejsca. Stąd wynika konieczność szczególnie starannego wyboru materiału naukowego, wyboru, opierającego się z jednej strony o przygotowanie uczniów w danym zakresie, nabyte w poprzedzającym stadium nauczania w szkole ogólnej, z drugiej strony wynikającego, zgodnie z zasadą celowości, z charakteru szkoły zawodowej.

Szkoły zawodowe o stopniu gimnazjalnym będą kształciły młodzież, która w zakresie historii, zgodnie z nowymi programami, wprowadzanymi w życie dla szkół powszechnych, będzie znała dość dokładnie dzieje polityczne Polski, traktowane wprawdzie raczej obrazami, w przekrojach poprzecznych, niż dynamicznie w procesie rozwojowym, z pewnem, dość zresztą słabem, uwzględnieniem dziejów kultury. Do szkół o stopniu licealnym przyjdzie młodzież z gimnazjalnym wykształceniem, czyli w zakresie historii ze znajomością całokształtu historii politycznej, powszechnej i specjalnie Polski, z pewnem uwzględnieniem historii społeczno - gospodarczej, wedle obecnie obowiązujących programów jednak z kursem nieukończonym, z brakiem znajomości najważniejszego wogóle a specjalnie w szkole zawodowej działu, historii nowoczesnej, obejmującej dzieje XIX i XX stuleci.

Rozpowszechniające się w społeczeństwie odpowiednie zrozumienie roli historii w procesie wykształcenia umysłowego oraz wychowania społecznego, roli jej, jako mistrzyni życia w zmodernizowanym ujęciu, odbija się nawet w konserwatywnych z natury rzeczy programach oficjalnych i prawdopodobnie doprowadzi do poważniejszego jej uwzględnienia w programach przygotowywanych dla szkół zawodowych; w najlepszym jednak nawet dla niej stanie rzeczy nauczanie historii pozostanie tu na dalszym planie, zachowa miejsce drugorzędne, charakter pomocniczy, uzależniony od przedmiotów pierwszoplanowych. W tych warunkach, ze względu na

niewielką ilość godzin, przeznaczonych na nauczanie historii w szkole zawodowej, program powinien ograniczyć się ściśle do dziejów tych zagadnień z życia współczesnego, które stanowią zasadniczą treść nauczania zawodowego, teoretycznego, a nawet w pewnym stopniu i praktycznego, zagadnień, dotyczących życia gospodarczego, jego ustroju, oraz stosunków społecznych, czyli do historii społeczno - gospodarczej, połączonej z odwoływaniem się do nabytej już w szkole ogólnej, względnie uzupełnianiem znajomości życia i ustroju politycznego.

Historja rozwoju kultury materialnej, jako historia pracy i dobroku człowieka, oraz historia społecznej organizacji pracy, pozwoli młodzieży oderwać się od chwili współczesnej i najbliższego otoczenia, statyki ludzkiego bytowania, dojrzeć życie w ruchu dziejowym, poznać drogi rozwoju ludzkiego oraz ciągłość procesu dziejowego, który wytworzył warunki życia dzisiejszego pokolenia, od wysiłku ludzi z przedwieków do pracy człowieka współczesnego, pozwoli zrozumieć stopniowy postęp gospodarczy, uzależniony od warunków przyrody i pracy ludzkiej, a zarazem ocenić w związku z tym walory dzisiejszej techniki i wartość współczesnej energii ludzkiej, zmierzającej w dalszym ciągu do opanowywania przyrody, ulepszenia organizacji pracy, ułatwiania coraz szerszym warstwom społecznym warunków istnienia. Historia społeczno - gospodarcza uczy traktować stan nam współczesny, jako stający się, posiadający genezę w przeszłości, rozwijający się w przyszłość. Historyczne rozważenie procesu gospodarczego pozwala go dojrzeć w przeszłości, na podstawie materiału pozostałego z epok już zakończonych, w liniach prostszych, wyraźniejszych, niż w skomplikowanej, jeszcze trwającej teraźniejszości, eliminować w nim cechy zasadnicze, typowe, z mnóstwa indywidualnych i przypadkowych. W nauczaniu historii gospodarczej nie chodzi o nagromadzenie szczegółów, o chronologiczną kolejność faktów, lecz o poznanie charakterystycznych cech różnych okresów, jako etapów ogólnego rozwoju, uchwycenie typowych zjawisk.

Historja uczy nas, że gospodarstwo współczesne, ze swobodą produkcji, z wymianą światową, odpowiadające mniej lub więcej współczesnym potrzebom społecznym, nie przedstawia typu stałego, niezmiennego, jedyne, jak to głosiła doktryna ekonomji klasycznej. W dziejach spotykamy zdecydowanie odmienny typ: gospodarstwa zamkniętego, czy to na terenie pierwotnego domu-rodziny, czy miasta średniowiecznego, czy nowożytnego państwa absolutnego, gospodarstwa produkującego wyłącznie na własne potrzeby, izolowanego od innych gospodarstw, pozbawionego wymiany naze-

wnątrz; spotykamy jeszcze inny typ zasadniczy: gospodarstwa nie wolnego lecz t. zw. związanego, planowego, zgóry regulowanego wolą czy to jednostki (ojca rodziny, monarchy), czy kolegijum społecznego (władz miejskich, państwowych).

Żyjemy w epoce wysoko zorganizowanego gospodarstwa kapitalistycznego, gdzie podmiotem gospodarczym i czynnikiem regulującym są właściciele kapitałów ruchomych, majątku wyrażonego w pieniądzu; w dziejach znajdziemy typ gospodarstwa, w którym decydującym czynnikiem byli właściciele ziemi, majątku nieruchomego, albo właściciele siły roboczej; cofając się wstecz, dojdziemy do czasów, w których wogóle brak działalności gospodarczej; sięgając w przyszłość, dostrzegamy tworzące się gospodarstwo nowego typu, usuwające podstawy kapitalistyczne.

Współczesne społeczeństwo jest klasowe, w poprzednim stadium ewolucyjnym było stanowe, genezy tegoż z kolei szukać należy w społeczeństwie rodowym, w pierwotnej więzi społecznej, wynikającej ze wspólnego wysiłku, z pracy zbiorowej; zarysowuje się już społeczeństwo przyszłości, demokratyczne, bezklasowe.

Gospodarstwo nasze, kapitalistyczne, jest zrationalizowane w technice i organizacji, poprzedza je typ gospodarstwa tradycyjnego, w formach przekazywanych z dziada - pradziada; obecna produkcja jest skoncentrowana, obliczona na zyski, dawniejsza była drobna, służyła jedynie utrzymaniu człowieka; współczesna technika jest związana z maszyną, z fabryką, pracą zbiorową, dawna była ręczna, oparta o warsztat rzemieślnika, pracę indywidualną. Wzory tych wszystkich typów dają się odnaleźć w gospodarstwie i w społeczeństwach współczesnych, rozsianych po świecie, historyczne jednak ich rozważanie wykazuje, które należą wyłącznie do przeszłości, które mają zapewnioną przyszłość, ku którym zmierzają rozwój społeczno - gospodarczy.

Młodzież szkół zawodowych, przyszli pracownicy, kierownicy, organizatorzy życia gospodarczego, powinni orjentować się we wszelkich jego typach, formach, możliwościach rozwojowych, odpowiednio je oceniać, podobnie jak młodzież przygotowywana do zawodów politycznych powinna orjentować się w przejawach życia politycznego. Główna uwaga w nauczaniu historii gospodarczej oczywiście zwrócona być winna na zagadnienia, wiążące się z typem przeważającym w naszej epoce, więc wielkokapitalistycznym, tak jak w historii politycznej na typ państwa demokratyczno - republikańskiego. Tę pożądaną orjentację, wartościowanie ułatwia, jeżeli wogóle nie umożliwia, poznawanie różnorodnych typów gospodarczych w rozwoju historycznym.

Poza ogólną historią społeczno - gospodarczą poszczególne kategorie szkół zawodowych powinny uwzględnić w swych programach specjalne jej działy, związane z typem szkoły.

Szkoły rolnicze, nawet najniższego stopnia, powinny dać swym uczniom znajomość historii zdobywania przez człowieka ziemi, nie tylko orężem, ale przede wszystkim pługiem, ciężką pracą osadniczą, przetrzebieniem puszczy, osuszaniem bagien, przeoraniem gruntów. Ustrój agrarny, technika rolnicza, stanowią działy w stosunkach społeczno - gospodarczych konserwatywne; nie tylko u Negrów czy na Filipinach, ale w naszym kraju odnajdziemy w tej dziedzinie formy pracy i stosunków ludzkich z przed kilku tysięcy lat, z epoki starożytnego Egiptu; obok tych zabytków przeszłości jednak występuje w rolnictwie coraz mocniej nowa technika, na niej oparte w nowej postaci współzycie ludzkie. Historyczne rozważanie rozwoju agrarnego znowu nie wymaga chronologicznej szablono-wo kolejności, lecz odnalezienia w przeszłości różnych krajów i ludów typowych zjawisk, zasadniczych form, wyjaśnienia ich genezy oraz korelacji z innymi zjawiskami natury gospodarczej, społecznej, politycznej.

Zobrazowanie warunków geograficznych, klimatycznych, wyjaśnia podstawy rozwoju rolnictwa, techniki, narzędzi pracy, stosunku człowieka do ziemi, praw jej użytkowania, własności. Historia przedstawia rolnictwo w szeregu stadiów rozwojowych. Rolnictwo pierwotne, ekstensywne, opierało się o prymitywne narzędzia pracy i wspólne użytkowanie ziemi. Powstawała w specjalnych warunkach społeczno-politycznych własność ziemi prywatna, wielka. W starożytnych państwach nadrzecznych tworzone organizacje pracy rolniczej, związane ze współczesnym ustrojem. W Europie średniowiecznej formował się ustrój agrarny trzech zasadniczych typów: angielski, uzależniony od hodowli i przemysłu, oparty o wielką własność ziemską i wolną pracę wieśniaka, kontynentalny zachodni, znajdujący wyraz przede wszystkim w wielkiej własności i t. zw. zwierchnictwie gruntowym w stosunku do chłopów, wreszcie wschodni, poddańczo-folwarczny. Ustrój agrarny nowożytny, występując jako rezultat zmechanizowanej techniki i wyzwolenia człowieka, zmierza w swym rozwoju w dwu kierunkach: pod względem gospodarczym ku wielkiemu przedsiębiorstwu, skoncentrowanemu i zrationalizowanemu, opartemu w swej produkcji o rynki światowe, albo ku drobnemu gospodarstwu chłopskiemu, zachowującemu formy tradycyjne, niekiedy zupełnie prymitywne; pod względem społecznym ku zachowaniu prawa własności prywatnej człowieka do ziemi, wielkiego kapitalisty, jak to ma miejsce przeważnie w Ameryce, lub drobnego rolnika, przeważnie w Europie, albo też ku przejściu ziemi na własność społeczną lub państwo-

wą, czego wzory przedstawia współczesna Rosja w postaci t. zw. kołchozów czy sowchozów.

Młodzież szkół rolniczych zorientuje się najdokładniej w możliwościach, typach ustroju agrarnego, techniki rolniczej, wzajemnej zależności spraw agrarnych z całokształtem życia publicznego i indywidualnego, przez znajomość przeszłości w poszczególnych epokach, gdy zagadnienia te występują nie równocześnie i nie w tak skomplikowanej postaci, jak we współczesnej nam epoce, lecz jako kolejne etapy, formy powszechnie obowiązujące, jedyne, wyłączne. W tych warunkach historycznego rozważania łatwo dostrzeże ona ich genezę, warunki, w jakich powstają, rozwijają się i giną, poznanie historyczne da jej możliwość oceny ich niezbędności i celowości współczesnej.

W szkołach przemysłowych, przygotowujących pracowników typu rzemieślniczego lub fabrycznego, oraz w szkołach górniczych, młodzież, oprócz sprawności technicznej, powinna nabyć orientacji w zakresie całokształtu życia przemysłowego, a więc zapoznać się z takimi zagadnieniami, jak struktura produkcji, jej udoskonalanie i obniżanie kosztów, surowce, maszyny i narzędzia, organizacja przedsiębiorstw, racjonalne regulowanie zbytu, praca przemysłowa, jej formy, warunki pracy w Polsce i zagranicą, racjonalna technika pracy, jej intensywność, ulepszone metody, zarobki robotników, ustawodawstwo społeczne.

Poznanie współczesnego życia i ustroju w zakresie przemysłu zostaje znacznie ułatwione przez rozpatrzenie poszczególnych form pracy w produkcji przemysłowej i stosunków społecznych z niemi związanych w dziejowym ich rozwoju. W zakresie techniki produkcji warto jest cofnąć się do epoki kamiennej, aby przyjrzeć się rozwojowi narzędzi, od kamienia łupanego, poprzez proste narzędzia ręczne rzemieślnika średniowiecznego do najbardziej skomplikowanych maszyn nowożytnych; w zakresie organizacji pracy odpowiadającym im formom, od pracy indywidualnej na własnym warsztacie, poprzez manufakturę do nowożytnej fabryki, przedsiębiorstwa, związków przedsiębiorstw wszelkiego typu; od produkcji służącej własnemu spożyciu wytwórcy, przeznaczonej dla bezpośredniego konsumenta obcego, aż do wytwórczości na daleki rynek światowy, dla nieznanego odbiorcy.

W naszej epoce współcześnie obok siebie istnieją typy produkcji, różne pod względem techniki i organizacji: rzemiosło, manufaktura, przemysł fabryczny i chałupniczy, warsztaty rzemieślnicze w mieście i na wsi, pracownie artystycznego rzemiosła i wielkie przedsiębiorstwa, kartele, syndykaty, trusty. Rozważenie ich w historycznym procesie da możliwość krytycznej oceny ich roli i celowości współczesnej.

W szkołach handlowych przygotowani są pracownicy różnych stopni dwu zasadniczych typów: w handlu, przy kupnie i sprzedaży, oraz w zakresie administracji, rachunkowości, t. zw. biurowości, stąd rozróżnia się w szkolnictwie handlowym kształcenie kupieckie i administracyjno - handlowe. Wobec tego że handel coraz mocniej nabiera specjalnego decydującego znaczenia w rozwoju gospodarczym, oraz że wymagana jest coraz większa sprawność w pracy, coraz szersze i głębsze wykształcenie, szkoły handlowe dążą do coraz lepszego przygotowania młodzieży do zawodu kupieckiego i do pracy biurowej.

Rozwój wymiany nadaje najbardziej charakterystyczne piętno gospodarstwu w każdym jego stadium ewolucyjnym, dlatego szczególnie interesujące i ważne dla zrozumienia struktury ogólnie - ekonomicznej jest poznanie handlu, zarówno wewnętrznego jak światowego, nie tylko w dobie współczesnej, ale także w historycznym procesie. Zagłębiając się w dzieje handlu t. zw. światowego, który w naszej epoce istotnie ogarnia wszystkie lądy i morza, znajdziemy jego zaczątki już w czasach starożytnych na drogach lądowych i rzecznych; póniej ośrodkami jego stawały się morza wewnętrzne, wreszcie oceany. Szczególnie jednak ważnym dla życia gospodarczego stawał się handel wewnętrzny, który stopniowo wpływał na przeobrażenie gospodarstwa zamkniętego, naturalnego, na wymienne, pieniężne, kredytowe, który w miarę zdobywania rynków zbytu wprowadzał społeczny podział pracy i specjalizację w produkcji. W procesie historycznym odnajdziemy stopniowo wyrabiające się zasadnicze cechy psychiczne kupca współczesnego, główne postaci wymiany, warunki jej sprzyjające, organizację handlu, targu, jarmarku, rynku niezlokalizowanego, dróg handlowych lądowych i morskich, komunikacji handlowej wszelkiego typu, handlu towarowego i pieniężnego, kredytu. Niepodobna wprost zrozumieć i należycie ocenić roli handlu we współczesnym wybitnie wymiennym gospodarstwie bez należytej znajomości jego dziejów, porównawczego zestawienia różnych jego faz rozwojowych.

Historja społeczno - gospodarcza ogólna we wszystkich typach szkolnictwa zawodowego, oraz specjalna różnych jej działów w poszczególnego typu szkołach, powinna zająć odpowiednie miejsce w programach nauczania szkół zawodowych, ponieważ ma do spełnienia poważną rolę w zakresie nie tylko t. zw. wykształcenia ogólnego, ale może wpłynąć na pogłębienie bezpośrednio z danym typem szkolnictwa związanego wykształcenia teoretyczno-zawodowego.

Nauczanie historii społeczno - gospodarczej w szkole zawodowej powinno mieć własne, specjalnie wypracowane metody, przystosowane do przedmiotu i typu szkoły. Metody te powinny opierać się o za-

sady aktywności ucznia i aktualizacji nauczania, przede wszystkim o badanie samodzielne przez uczniów przeszłości w jej zabytkach miejscowych i współczesnych instytucjach gospodarczych i społecznych, powinny zmierzać do ograniczenia materiału w terenie i w czasie do minimum, natomiast zlokalizowania i pogłębiania nielicznych, odpowiednio wybranych, jako najistotniejszych dla poszczególnego typu szkoły, zagadnień.

Sprawa metod pozostaje w ścisłej zależności od przygotowania nauczycieli, oraz od podręczników. W razie przyjęcia powyższych postulatów w zakresie programów i metod, na przeszkodzie do wprowadzenia ich w rzeczywistość szkolną staną poważne trudności, wynikające przede wszystkim z braku odpowiednich nauczycieli i podręczników. To podwójne zagadnienie stopniowo da się oczywiście pomyślnie rozwiązać, gdy zasadniczo sprawa nauczania historii społeczno-gospodarczej zostanie przez obowiązujące programy oficjalnie rozstrzygnięta pozytywnie, przedstawia się jednak jako zagadnienie pierwszorzędne w chwili obecnej, przy organizowaniu nauczania historii w szkole zawodowej.